

By, marsk og geest 11

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Lokalarkiv & Den antikvariske Samling i Ribe
Forlaget Liljebjerget
1999

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Lars Hammer, Søren Mulvad og
Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Colourprint, Ribe

©: 1999 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 87-89827-28-7
ISSN 0905-5649

Udgivet med støtte fra

Ribe Museumslaug:
Deloitte og Touche
Ib Laursen ApS
Kommunedata A/S
Nisap Maskinfabrik A/S
Ribe Jernindustri A/S
Ribe Maskinfabrik A/S
Ripensa A/S
Ripladan A/S

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1804

Illustration på forsiden, se s. 24

Illustrationer på bagsiden, se s. 20, 37, 54 og 75

Indhold

Torbjörn Jakobsson Holback	
Svårtolkade spår efter en metallurgisk process	
- ett danskt exempel och dess paralleller i omvärlden	5
<i>Traces of a metallurgical process hard to interpret</i>	
- a Danish example and its parallels in the surrounding world	12
Helge Brinch Madsen og Claus Hougaard	
Vikingekunst og tre-dimensionale lædermasker	13
<i>Viking art and three-dimensional leathermasks</i>	21
Søren Mulvad	
Prinsessen på Rådhuset	23
<i>The princess in the town-hall</i>	28
Lis Andersen	
Udgravningen under den gamle bakelitfabrik i Slotsgade	29
<i>The excavation under the old bakelite factory in Slotsgade</i>	38
Jakob Kieffer-Olsen	
Seem Kloster lokaliseret	39
<i>The monastery of Seem localized</i>	42
Lars Christian Bentsen	
Præstegade - den arkæologiske undersøgelse 1998	43
<i>Præstegade - the archaeological examination in 1998</i>	48
Jens Christian Holst	
Middelalderlige fundamenter i Lybeck	
- og andre steder	49
<i>Mittelalterliche Fundamente in Lübeck</i>	
- und anderswo	61
Jens Bruun-Petersen	
Ribe og jernbanen	63
<i>Ribe and the railway</i>	77
Ribe Museumslaug	78

fabrik i Ribe. Da jeg idag har begyndt udsalget af mit fabrikat i Partier, undlader jeg ikke herved at bekendtgjøre til Efterretning for Dhrr. Handlende, som maatte behage at reflectere paa denne Artikel. Ribe d. 1. Febr. 1850. Frederik Kolvig".

3. Ribe Stiftstidende skrev den 17. maj 1850 om den driftige fabrik, og hvortil produktet blev udskibet: "... De trende Industri-Anlæg som her ere opstaaede i de to Krigsaar, og hvis Udvikling vi med Interesse have fulgt, ere stadigen i den ønskeligste Drift og Fremgang. Den af Konsul Kolvig anlagte Cichoriefabriks Produkt have vi hørt omtale af Kyndige som særdeles godt, og vi formene, at dette Fabrikat ved sin fortrinlige Kvalitet vil fortrænge den hidtil her på Egnen så yndede Holstenske Chichorie, eller ialtfald gjøre den mindre nødvendig for de handlende. Med Fornøielse have vi i disse Dage seet, at et betydeligt Kvantum Cichorie er blevet afskibet til Vestkysten og Liimfjorden, hvoraf en Del endog er bestemt for de fjerntliggende Byer Frederikshavn og Sæby. Vi ønske, at den Virksomhed, Konsul Kolvig som ung mand udvikler, må lønnes med det bedste Held såvel til hans eget som til Byens Gavn".

4. Ribe Stiftstidende 30. november 1936.
5. ASR 1074 Korsbrødregade/Præstegade og ASR 9 udgravning af vikingetidens markedsplads. Fygesandet kan desuden følges fra Odins Plads til Kunstmuseets have.
6. A1855.
7. A1278.
8. A3074.
9. ASR 1015.
10. Kinch 1869, s. 129.
11. DiplDan 2 VIII nr. 346.
12. Kinch 1869, s. 420.
13. Kinch 1869, s. 451.
14. Kinch 1869, s. 381.
15. Kinch 1869, s. 467.
16. Kinch 1869, s. 359.
17. Kinch 1869, s. 482.
18. Kinch 1869, s. 545.
19. ASR 2.
20. ASR 565.
21. Madsen 1999, s. 89-99.
22. ASR 565.
23. Kinch 1869, s. 548.

Litteratur

- Nielsen, Ingrid: *Middelalderbyen Ribe*. Århus 1985.
- Kinch, Jakob: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen*. Ribe 1869.
- Kinch, Jakob: *Ribe Bys Beskrivelse og Historie fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse*. Odder 1884.
- Jantzen, Connie, Jakob Kieffer-Olsen & Per Kristian Madsen: *De små brødræs hus i Ribe. Mark og Montre* 1994, s. 26-36.
- Madsen, Per Kristian (ed.): *Middelalderkeramik fra Ribe*. Byarkæologiske undersøgelser 1980-87. Århus 1999.

Summary

An old factory, which earlier produced bakelite and later on plastic was removed to make room for new flats. The following excavation included buildings from the 10th century to the Reformation in an area of 1400 m². From the 10th and 11th century there were traces of cultivation, houses and ditches surrounding the lots. One of these lots measured 30 x 8 meters. The houses were facing a medieval road, while the area in the back was used for wells, rubbish and big holes filled with manure.

Because of the lack of stones in Ribe, the oldest pavement of the road, dating from the 12th century, consisted of bones from animals. In the 13th century there was a wooden pavement and finally in the 14th century the road was paved with stones. This road was one of the main roads through Ribe from the southern town gate to the castle of Riberhus.

From about 1300 the House of the Holy Spirit was placed on the west side of the road. The excavation uncovered a small part of the wall surrounding the cemetery. On the east side of the road was the wall surrounding the monastery of the Order of St. John of Jerusalem. The excavation uncovered a part of the buildings belonging to the monastery. Two half-timbered houses and a cellar with brick floors.

Lis Andersen, arkæolog
Den antikvariske Samling i Ribe

Seem Kloster lokaliseret

Af Jakob Kieffer-Olsen

De skriftlige kilder omtaler et benediktinerkloster, der rummede såvel nonner som munke, i Seem i 1100-årene. I 1170'erne opløstes det, nonnerne flyttede til Ribe Skt. Nikolaj Kloster og munkene til Løgum Kloster. Ved en mindre udgravning i 1998 lykkedes det ved Munkesøen i Seem at påvise en tidlig kristen kirkegård, der må have hørt til klosteret.

For mere end 800 år siden lå der et kloster i Seem. Det forsvandt - blev nedlagt og nedrevet. Der er intet bevaret af Seem Kloster, medmindre man opfatter en række stednavne i området - Munkesø, Munkegård og Munkemølle - som stammende fra klosterets tid, men deres navne kan lige så godt skyldes et langt tilhørsforhold til cistercienserklosteret i Løgum.

Udgravningen

En sikker lokalisering af Seem Kloster har længe

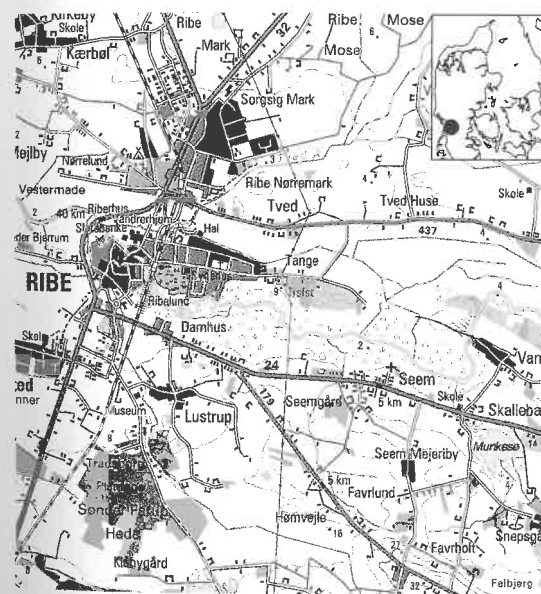

Fig. 1. Et stykke sydøst for Ribe ligger Seem Kirke og Munkesø finder vi endnu en bid mod sydøst. Udsnit af Kort- og Matrikelstyrelsens kort.

At some distance south-east of Ribe stands Seem Church, and we find Munkesø a short distance further to the south-east.

stået på Den antikvariske Samlings ønskeseddel. Det er ikke fordi, der har været den store uenighed om, hvad der var den mest sandsynlige placering. I 1869 nævnte Ribes historiker J. Kinch "den såkaldte Munkgård ved Munkesø, på hvis Plads Klosteret rimeligvis har ligget", og ingen har udtrykt nogen større uenighed med ham!. I dag er Munkegårds bygninger flyttet. De lå tidligere på et lille næs, der har det faste land mod vest, Munkesø mod syd og et vandløb og et vådområde mod øst og nord, fig. 1.

Torsdag d. 24. september 1998 tog Den antikvariske Samlings arkæologer ud på 'inspektørgravning': én dags arkæologiske udgravninger efter eget valg - fagligt og fornøjeligt. Om formiddagen gennemførtes en resultatrig prøvegravning på Lustrupholm², fig. 2, og om eftermiddagen kom turen til næsset ved den gamle Munkegård³.

Fem søgegrøfter blev placeret ca. nord-syd hen over området fra næssets østligste rand til hen imod stedet, hvor selve Munkegård har ligget. Midt på næsset i de tre midterste grøfter viste der sig en halv snes fyldskifter, hvis form, størrelse og orientering mindede om jordfæstegrave. To af disse blev undersøgt nærmere.

Det første fyldskifte viste sig ganske rigtigt at være en grav. Den døde lå på ryggen sandsynligvis med hænderne over bækkenet og hovedet i vest. Knoglerne var meget dårligt bevaret. Den øverste del af graven havde ovalt omrids og lodrette sider, men i den nederste del havde man ladet undergrunden stå rundt om hovedet, der derved blev indrammet. Over den døde lå et par tværgående stykker træ, der holdt et trælåg, fig. 3. Denne gravtype kaldes 'hoveddrumsgrav' og kendes ikke fra hedenske gravpladser men derimod fra de ældste kristne kirkegårde, hvor den er i brug til ca. 1300⁴.

Fig. 2. Den antikvariske Samlings inspektørgravning på Lustrupholm torsdag d. 24. september 1998. Foto: Claus Feveile.

The excavation by the curators of the Antiquarian Collection at Lustrupholm on Thursday 24th of September 1998.

Fig. 3. En af de to undersøgte grave ved Munkesøen viste sig at rumme en 'hoveddrumsgrav'. Over den døde lå et trælæg, der hvilede på tværgående træstykker. Foto: Claus Feveile.

One of the examined burials at Munkesø turned out to contain a grave with head-niche. Over the dead person lay a wooden lid, which rested on transverse pieces of wood.

Det andet fyldskifte havde samme form som det første, men der fandtes intet indhold. Det blev tolket som en grav, hvis skelet var totalt nedbrudt. Det er almindeligt at finde sådanne 'tomme grave' på middelalderlige kirkegårde på landet.

Udover gravene fandtes et par moderne grøfter samt endnu et grøftelignende fyldskifte, der gik parallelt med gravene. De tidligmiddelalderlige kirkegårdes afgrænsning ses i arkæologiske undersøgelser som grøfter⁵, men udgravningen var ikke omfattende nok til at konstatere, om der er tale om en sådan.

Det lykkedes altså at sandsynliggøre, at der på næsset ligger tidligmiddelalderlige grave i et antal på i hvert fald 50-100, - en halv snes blev konstateret i tre søgegrøfter over en strækning på mindst 30 meter. Det må være begravelser fra det gamle Seem Kloster, hvis kirke og sandsynligvis også øvrige

Fig. 4. Luftfoto fra 1963 over området hvor Seem Kloster har ligget. Søgegrøfterne var placeret på den ydre halvdel af næsset. Foto: Hans Stiesdal.

Air photograph from 1963 of the area Seem monastery has been situated. The excavation ditches were placed in the outer half of the headland.

bygninger må have ligget umiddelbart i nærheden, fig. 4.

Af Seem Klosters historie

Vores viden om det nu lokaliserede Seem Kloster er ikke ret stor. Det var oprindeligt et benediktinerkloster som for eksempel Skt. Knud i Odense, Skt. Bendt i Ringsted og Skt. Peder i Næstved (også kaldet skovkloster, det senere Herlufsholm). Seemklosteret var lidt specielt ved at rumme både munke og nonner. Nonnerne menes overført til Ribe, hvor de befolkede Vor Frue Kloster, som lå ved Skt. Nikolaj kirke og derfor ofte kaldes Skt. Nikolaj Kloster. Denne overførsel fandt sandsynligvis sted før o. 1170, hvor Ribe-nonnen Moder indføres i dødebogen i Lund⁶. Munkeklosteret blev ved hjælp af munke fra Herrerisvad i Skåne forandret til et cister-

cienserkloster og senere overført til et nyt klosteranlæg - Løgum Kloster.

Tidspunkterne for ordensskiftet og flytningen af munkene er omdiskuterede. Det nævnes flere steder, at Ribe-biskoppen Radulf enten var stifter af Løgum Kloster eller i hvert fald gav det gods såvel i Løgum som i Seem. Også Radulfs efterfølger Stefan nævnes som den, der oprettede Løgum Kloster. Radulf dør i 1171, mens klosteret i Løgum som regel regnes for oprettet 1173. Andre kilder daterer Herrerisvad-munkenes indtog i Seem til 1173 og overflytningen til Løgum til 1175⁷.

Seem Klosters oprindelse fortaber sig i det dunkle. Radulfs forgænger Elias, der var biskop 1142-1162, må have givet jord til det, for han nævnes i et nekrologium fra arvtagerklosteret i Løgum. Det kan imidlertid godt være ældre endnu, de ældste danske

benediktinerklostre blev oprettet så tidligt som slutningen af 1000-årene.

Selvom munkene flyttede til Løgum, mistede de ikke besiddelserne i Seem. Der har været drevet almindeligt landbrug på stedet. Enten har munkene og deres ansatte selv stået for driften, eller også har gården været fæstet ud. I 1501 mageskiftes Munkegård, Munkemølle og to andre gårde i Seem imidlertid med biskoppen, der til gengæld giver fem gårde i Lø Herred⁸.

Afslutning

Med lokaliseringen af kirkegården, der må have tilhørt Seem Kloster, er der skabt mulighed for nogle endda særdeles spændende undersøgelser. Medmindre den senere bebyggelse har ødelagt alle spor, må det være muligt at få et overblik over, hvordan et 1100-tals klosteranlæg så ud: klosterbygninger, kirke og kirkegård. Og i heldigste fald vil det kunne ses, om der fandtes noget på stedet før klosteret, og hvilke dele, der fortsat blev anvendt efter munkenes flytning.

Noter

1. Kinch 1869, s. 28. Se f.eks. Madsen 1998, s. 178-179.
2. ASR 1301. Denne udgravning, der blev efterfulgt af en regulær arkæologisk undersøgelse, vil blive omtalt ved en senere lejlighed.
3. ASR 1311.
4. Kieffer-Olsen 1997, s. 187. Kieffer-Olsen 1993, s. 141-148.
5. Engberg & Kieffer-Olsen 1992.
6. Danmarks Kirker, Ribe Amt, s. 840.
7. Danmarks Kirker, Ribe Amt s. 3437-38. Green-Pedersen 1981, s. 51-53.
8. Kinch 1869 s. 416.

Litteraturliste

- Danmarks Kirker, Ribe Amt. 1979-
Engberg, Nils & Jakob Kieffer-Olsen: Kirkegårdens grøft. Om den ældste indhegning af Danmarks kirkegårde. *Nationalmuseets Arbejds-mark* 1992 s. 168-177.
Green-Pedersen, Svend E.: De danske cistercienserklostres grundlæggelse. *Middelalder, metode og medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen*. Viborg 1981, s. 41-65.

Kieffer-Olsen, Jakob: *Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark*. Århus 1993.

Kieffer-Olsen, Jakob: Christianity and Christian Burial. Claus Kjeld Jensen & Karen Højlund Nielsen (ed.): *Burial & Society*. Aarhus 1997, s. 185-189.

Kinch, Jakob: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen*. Ribe 1869.

Madsen, Per Kristian: Det arkæologiske materiale fra middelalderen, 1050/1100-1550. Stig Jensen (ed.): *Marsk, land og bebyggelse*. Ribegnen gennem 10.000 år. Esbjerg 1998, s. 167-190.

Summary

The written sources tells about a benedictine monastery with both monks and nuns in Seem south-east of Ribe in the 12th century. Before the 1170'ies the nuns moved to Ribe Skt. Nikolaj Nunnery and in the 1170'ies the monks moved to the cistercien monastery in Løgum. In a small archaeological excavation in 1998 an early christian cemetery was found. This cemetery must have belonged to the monastery.

Jakob Kieffer-Olsen, antikvar
Den antikvariske Samling i Ribe

Præstegade - den arkæologiske undersøgelse 1998

Af Lars Christian Bentsen

Ved udskiftningen af det gamle kloaknet i Præstegade i 1998, fik Den antikvariske Samling mulighed for at undersøge gaden arkæologisk. Ved udgravningen blev der konstateret vejbelægninger i form af velbevarede plankeveje. Desuden blev undergrundens forløb gennem gaden fastlagt. Der blev fundet meget velbevaret læder, en del keramik og et fragment af en engelsk stenmorter. Kulturlagene i Præstegade er meget tykke. En af årsagerne hertil er undergrundens fald fra nord mod syd. Dette fald har man udjævnet ved påkørsel af jord.

I juni og august 1998 blev Præstegade renoveret, fig. 1. Det gav mulighed for at undersøge gaden arkæologisk. Resultaterne fra den arkæologiske undersøgelse vil blive fremlagt i denne artikel. Renoveringen og dermed udgravningen foregik i to etaper¹.

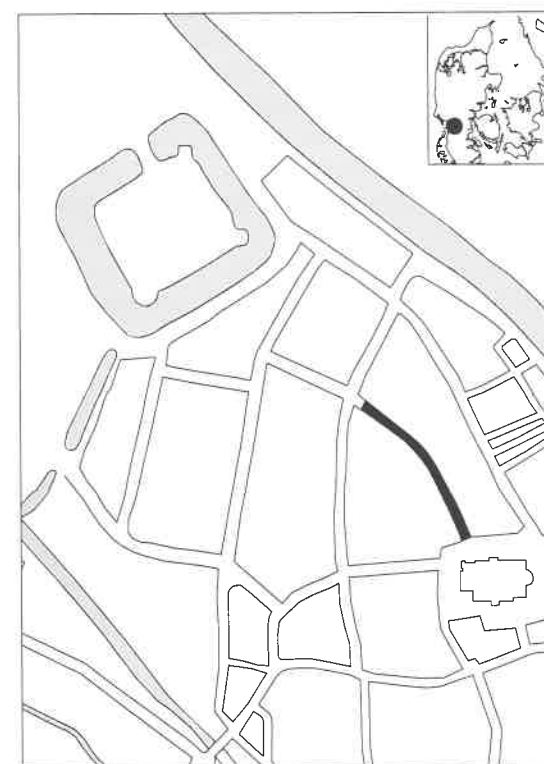

Fig. 1. Kort over Ribe. De undersøgte dele af Præstegade er vist med sort. Tegning: Claus Feveile.

Map of Ribe. The examined parts of Præstegade are shown in black.

By, marsk og geest 11, 1999, s. 43-48

Historisk baggrund

Præstegade har ikke altid heddet Præstegade. I højmiddelalderen kendtes den som Normangade². Det er ikke ualmindeligt, at gaderne har skiftet navn en eller flere gange i og efter middelalderen³. Navnet på en gade har ofte henvist til de mennesker, der har boet i gaden. I Normangade kan man altså forestille sig, at der har boet mennesker fra Normandiet, og i Grønnegade har der sikkert boet mennesker fra Groningen i Holland, heraf dens middelalderlige navn Grönærgade⁴. Navnet Normangade kendes fra engang i 1300-tallet til det nævnes for sidste gang i 1495⁵. Første gang gaden kaldes Præstegade er i 1509 i en lovhævd på kapitlets jordegods⁶. I lovhævd kan det ses, at der er en del præsteboliger i Præstegade, hvilket velsagten er årsagen til det nye navn. Arkæologien har vist, at i hvert fald siden en gang i 1200-tallet har gaden ligget, hvor den ligger i dag. Således er den én blandt mange gader i den gamle bydel, der giver et godt indtryk af, hvordan vejene har fordelt sig i det middelalderlige Ribe.

Undersøgelsen i 1998 var ikke første gang, der blev gjort arkæologiske iagttagelser i Præstegade. I 1886 blev der lagt vandør ned i hele Ribe by og dermed også i Præstegade⁷. Arbejdet fulgtes dengang af Stiftfysikus Kiær, som offentliggjorde sine iagttagelser i et tillæg til "Ugeskrift for Læger". Hans egentlige formål var at finde årsagen til byens dårlige hygiejne i 1800-tallet⁸. Vandrørene blev lagt ned i en dybde af indtil 5 fod, og i Præstegade gjorde Kiær følgende iagttagelse: "Her er tillige en regelmæssig Pælesætning af 6-8 Fod lange Pæle, i den øverste Del gjennemborede og med Træpløkke, paa hvilke endnu til dels hviler horisontale Planker, som